

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Het Tweede Internationale Congres van Antifacistische Schrijvers

Henrichs, H.

Citation

Henrichs, H. (1986). Het Tweede Internationale Congres van Antifacistische Schrijvers. *Leidschrift : De Spaanse Burgeroorlog*, 3(November), 26-37. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73350>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73350>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het Tweede Internationale Congres van Antifascistische Schrijvers

H. HENRICHS

Begin juli 1937 verzamelden zich in Parijs en Barcelona ruim 120 schrijvers van 29 verschillende nationaliteiten, om van 4 tot 18 juli deel te nemen aan een reizend congres dat achter-eenvolgens gehouden zou worden in Valencia, Madrid, Barcelona en Parijs. Dat het congres in 1937 in Spanje bijeen zou komen, benadrukte de bedoelingen van de organisatoren: de schrijvers zouden zich door hun aanwezigheid in Spanje solidair verklaren met de strijd tegen de militaire opstand van generaal Franco en het fascisme in het algemeen.

Spanje was een van de belangrijkste politieke en militaire brandhaarden in het Europa van de jaren dertig. Hoewel de regeringen van de westerse democratieën hadden besloten deze brandhaard te isoleren door hun non-interventiepolitiek, heerste er toch bij veel Europeanen onzekerheid over de mogelijke internationale gevolgen van de Spaanse Burgeroorlog. Het was immers duidelijk dat Duitsland en Italië zich niet hielden aan de non-interventieovereenkomsten. Sociaaldemocratische, communistische en anarchistische arbeiderspartijen en progressief-liberale partijen volgden de ontwikkelingen in Spanje met gespannen aandacht.

Sociaaldemocraten vreesden een eventuele overwinning van Franco, die werd gesteund door Hitler en Mussolini, maar zij vreesden evenzeer een vergroting van de Russische invloed als gevolg van de steun die Stalin gaf aan de Republiek. De communisten wilden zich verzetten tegen de toename van Hitlers macht in Europa en Spanje, maar ook tegen pogingen van Spaanse anarchisten en anarcho-syndicalisten om in hun land een "revolutie van onderop" te laten plaatsvinden. De anarchisten wilden hun revolutie zowel tegen Franco als tegen de communisten bescher-

men, en vooruitstrevende liberalen waren oprecht bezorgd over de opmars van de dictatoriale régimes in Europa, waarvan dat van Franco er één dreigde te worden.

In het begin van 1937 konden al deze Europeanen nog hoop koesteren over de afloop van het Spaanse conflict: op militair gebied was de situatie nog onbeslist. In februari was Málaga in handen gevallen van de opstandige Nationalisten, maar de troepen van de Republiek hadden in de slag aan de Jarama een nationalistisch offensief tot staan gebracht, waardoor de hoofdstad Madrid voorlopig veilig gesteld was. In maart brachten de republikeinse troepen bij Guadalajara een nederlaag toe aan de Italiaanse troepen die de opstand steunden; enkele weken later zetten de Nationalisten de aanval in tegen de Baskische provincies, die in het noorden van Spanje een republikeinse enclave vormden. In het kader van dit offensief werd op 26 april Guernica gebombardeerd; op 19 juni viel Bilbao in Nationalistische handen.

De eerste Europese toeschouwers die in Spanje met ernstige teleurstellingen te maken kregen, waren de anarchisten. In mei 1937 werd in straatgevechten in Barcelona door de invloed van de communisten een eind gemaakt aan de macht van de anarcho-syndicalistische Confederación Nacional del Trabajo (CNT) en de marxistische (maar niet stalinistische) Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM). Als gevolg van de gevechten in Barcelona trad de regering van de linkse socialist Largo Caballero af, waarin enkele anarchistische ministers zitting hadden gehad. Largo Caballero werd opgevolgd door de rechtse socialist Juan Negrín, in wiens regering de stalinistische-communistische invloed belangrijk was toegenomen. Dat bleek in juni, toen de POUM werd verboden en haar voorman, Andrés Nin, door Sovjetagenten werd vermoord.

Zo was de stand van zaken toen in juli 1937 het Tweede Internationale Congres van Antifascistische Schrijvers in Valencia begon. Dat congres had eigenlijk "Tweede Internationale Schrijverscongres ter Verdediging van de Cultuur" zullen heten, naar het eerste schrijverscongres *pour la défense de la culture* dat in 1935 in Parijs was gehouden. Dit soort schrijverscongressen moet worden gezien tegen de achtergrond van Stalins nieuwe

Volksfrontpolitiek. In de jaren 1933 en 1934 deed een toene-
mende ongerustheid over Hitlers expansionistische ambities
Stalin besluiten zijn Europese politiek te wijzigen. Tot dus-
verre had de Sovjetunie zich verzet tegen de Europese verhou-
dingen zoals die na de Vrede van Versailles waren ontstaan; in
september 1934 trad ze toe tot de Volkenbond, het uitvoerend
instrument van het systeem van Versailles, dat door Lenin nog
als "roversnest" was betiteld. Op het Zevende Congres van de
Komintern in de zomer van 1935 werd vervolgens besloten in de
groeierende tegenstelling tussen Democratie en Fascisme, tot dan
toe beschouwd als "tweelingen", de zijde te kiezen van de
Europese democratieën. Communistische partijen werd het parool
gegeven, van nu af aan samen te werken met de sociaaldemocrati-
sche arbeiderspartijen en zelfs met "burgerlijke" partijen,
en te streven naar de vorming van "Volksfronten" tegen het
fascisme. Volksfrontregeringen in Spanje (februari 1936) en
Frankrijk (juni 1936) waren van deze koerswijziging van de
Komintern het gevolg.

Min of meer parallel aan deze koerswijziging in de buiten-
landse politiek van de Sovjet-Unie loopt de geschiedenis van
de schrijverscongressen. In de zomer van 1934 had een congres
van Sovjetschrijvers in Moskou ook al in het teken van de on-
gerustheid over het opkomend fascisme gestaan. Dat Moskouse
congres was ook bezocht door de Parijse correspondent van
Izvestia, Ilja Ehrenburg, die er samen met de Franse schrij-
ver André Malraux was heengereisd. Een paar maanden later deed
Ehrenburg in Parijs, op een nabespreking over het congres in
Moskou, het idee op voor de oprichting van een organisatie
waarin Sovjetschrijvers met Franse collega's zouden samenwerken
tegen het fascisme. Het idee viel in goede aarde bij Stalin
zelf, die Ehrenburg opnieuw naar Moskou ontbood. Hoewel hij
daar Stalin in december 1934 niet ontmoette - de dictator had
het te druk met het voorbereiden van een eerste serie zu-
iveringen na de moord op Kirov - ontving Ehrenburg vanuit het
Centrale Comité voldoende steun en aanmoediging voor het reali-
seren van zijn idee. Er kwam in Parijs een anti-fascistische
schrijversorganisatie tot stand, een soort intellectueel Volks-
front, waarin communistische en 'burgerlijke' auteurs zich

keerden tegen het dreigende fascisme, dit alles onder de vlag van de *défense de la culture*.¹

Dat de Europese cultuur verdedigd zou moeten worden door de Russische intellectuelen die het eerste Europese schrijverscongres^o in Parijs toespraken alsof het een communistische massameeting was, had Menno ter Braak, die in juni 1935 dat congres bezocht, al danig geïrriteerd. Hij was één van de weinige schrijvers die, hoewel volledig overtuigd van de noodzaak zich uit te spreken tegen de bedreiging van de democratie door de Duitse en Italiaanse dictaturen, zijn 'burgerlijke' afstand ten opzichte van het communisme wist te bewaren.²

Ter Braaks ergernis gold de demagogie van communistische schrijvers als Ilja Ehrenburg, Alexeï Tolstoj en Egon Erwin Kisch; over deze laatste schrijft hij bijvoorbeeld dat een medecongresganger hem het vermoeden toefluisterde dat Kisch tijdens zijn redeplotseling zijn bretels te voorschijn zou halen en die te koop aanbieden'.³ Op ditzelfde Parijse congres hield André Gide een beroemde redevoering, waarin hij zijn bekering tot het communisme onderstreepte. Ter Braak had voor Gides houding overigens het grootste respect. Enkele andere bekende schrijvers op dit eerste congres waren André Malraux, Julien Benda, E.M.Forster, Aldous Huxley, Robert Musil en Heinrich Mann.

Op dit congres was het dus gelukt de ongerustheid van de Europese intellectuelen te leiden in de banen van Stalins Volksfrontpolitiek. Dat zou opnieuw lukken op het Tweede Schrijverscongres, dat nog vóór het uitbreken van de Burgeroorlog in Spanje was gepland en dat in 1937 bij uitstek geschikt leek om in het belegerde Madrid op de bres te staan "*pour la défense de la culture*". Op die bres stonden - om de bekendste namen te noemen - bijvoorbeeld Anna Seghers, Pablo Neruda, Rafaël Alberti, Antonio Machado, Malcolm Cowley, Julien Benda, André Malraux, Jef Last, Wystan Hugh Auden, Stephen Spender en Octavio Paz.

Het houden van het congres werd door de Spaanse organisatoren beschouwd als een oorlogshandeling.⁴ Ongetwijfeld zullen de Russische organisatoren het daarmee eens zijn geweest. De schrijvers werden op kosten van de republikeinse regering met

alle égards ontvangen: men werd vervoerd in Rolls Royces en Hispano Suiza's van de regering, men logeerde in luxueuze hotels en men werd overal ontvangen en toegesproken door de hoogste autoriteiten. Hoever die égards gingen, vertelt de Nederlander Bart Fles, die het congres bijwoonde. Per comfortabele regeringslimousine op weg van Valencia naar Madrid werd hij wat angstig bij de nadering van drie jachtvliegtuigen. Toen hij informeerde waaruit de bewapening van de schrijverskaravaan bestond, tikte de militaire chauffeur op zijn pistool. Op de vraag of het geen tijd werd om in een greppel dekking te zoeken, antwoordde de chauffeur, die snel door bleef rijden, met een onverstoorbare glimlach. De vliegtuigen kwamen enkele malen laag over en vlogen dan voor de auto's uit, terwijl ze met hun vleugels wiegden: het bleken republikeinse jagers te zijn, die de internationale schrijvers een saluut brachten.⁵

Op 4 juli werd het congres geopend met een toespraak van Negrín, die aan het hoofd stond van een regeringsdelegatie van niet minder dan vijf ministers. Op de ochtendzitting sprak verder onder andere Julien Benda over de plichten van de schrijver. Hij hield zijn gehoor de voorbeelden van Zola en Spinoza voor. Spinoza, die zijn werk aan de *Ethica* onderbrak om, met gevaar voor zijn eigen leven, de aanklacht *Ultimi Barbarorum* te gaan schrijven, die zich tegen de moordenaars van de gebroeders De Witt richtte.⁶ Benda was overigens een van de weinigen die zijn collega's aansprak met het burgerlijke "*señoras y señores*"; de meeste andere schrijvers richtten zich tot hun gehoor met de woorden "*amigos*", "*compañeros*" of "*camaradas*".

Benda's redevoering was ook een van de weinige waarin niet uitvoerig, op het larmoyante af, hulde werd betuigd aan "het volk" van Spanje. Dat deden bijvoorbeeld wel op de middagzitting de Rus Alexeï Tolstoj en de Nederlander Johan Brouwer. Tolstoj schilderde het ideaal van de vrijheid, die het einde zou betekenen van de onderdrukking van de ene mens door de andere. Dat ideaal zou in Spanje evenals in Rusland verwezenlijkt kunnen worden, mits men onverbiddeijk een einde zou maken aan het Trotskisme. Het ging erom bij de volksmassa's de creatieve krachten los te maken, zoals dat in de Sovjet-Unie al twintig jaar, en in het

bijzonder sedert de grondwet van Stalin, gebeurde.⁷ Ook de Nederlandse katholieke Spanje-kenner dr. Johan Brouwer bracht hulde aan het nobele Spaanse volk, dat hij beschouwde als de belichaming van de humane waarden en als het christelijke volk bij uitstek. Brouwer maakte van de gelegenheid gebruik om, min of meer zoals Gide dat in 1935 had gedaan, te bekennen dat hij met hart en ziel ter linkerzijde stond, zij het dan als christen.⁸ Na nog een groot aantal andere toespraken en solidariteitsbetuigingen, onder andere van de schrijver Gustav Regler die streed in de Internationale Brigades, werd de zitting van 4 juli besloten met een feestelijke voorstelling van García Lorca's *Mariana Pineda*. Die nacht werd Valencia gebombardeerd door vliegtuigen van de Nationalisten - de Rus Mikhail Koltzovdacht in zijn dagboek, dat zij misschien de bedoeling hadden gehad om het congres te treffen.⁹

De volgende dag, 5 juli, ging het congres op weg naar de frontstad Madrid. Onderweg werden de schrijvers niet alleen, zoals Bart Fles beschrijft, begroet door de republikeinse luchtmacht, maar ook herhaaldelijk toegejuicht door mensen uit het volk die langs de weg stonden. Met name in Minglanilla - de karavaan hield daar halt voor de lunch - speelden zich roerende taferelen af tussen de schrijvers en het "volk". In afwachting van de maaltijd vermaakte Egon Erwin Kisch de dorpskinderen met goocheltrucs - iets wat Ter Braak, getuige zijn opmerking over de bretels van Kisch in 1935, niet verbaasd zou hebben - en deelde een Engelse schrijfster pepermuntjes uit. Toen de schrijvers in het gemeentehuis hun warme lunch nuttigden, klonken buiten kinderstemmen: een koortje van dorpskinderen zong *De Internationale*. Een aantal schrijvers repte zich naar het bordes om de aubade in ontvangst te nemen. Onder hen ook Bart Fles, die zich herinnert dat zij, elk in hun eigen taal, meezongen. Johan Brouwer maakte brede armgebaren, alsof hij het zingen dirigeerde.¹⁰ Stephen Spender ontmoette in Minglanilla een boerenvrouw, die hem vroeg ervoor te zorgen dat de *pájaros negros*, de vliegtuigen van de fascistten, zouden ophouden hun mannen die op het land werkten te beschieten.¹¹ Geroerd door het naïeve vertrouwen van de Spaanse plattelandsb-
bevolking reisden de schrijvers verder naar Madrid.

De ochtendzitting van 6 juli werd opgeluisterd door het muziekkorps van de elfde divisie van het republikeinse Volksleger, de divisie die onder commando stond van Enrique Lister. Plotseeling kwamen bovendien negen soldaten van het Volksleger een erewacht vormen rond de voorzitterstafel van het Schrijverscongres. Na een ovatie in ontvangst genomen te hebben, verklaarde één van de soldaten: "*Wij strijden voor rechtvaardigheid en beschaving. Op de punten van de bajonetten dragen wij vrede en beschaving, voor onszelf en onze kinderen. Ik heb gezegd. Saluut, kameraden!*" Eén van de toespraken die ochtend werd gehouden door Ludwig Renn, die sprak namens de Internationale Brigade waarin hij diende.¹²

De middagzitting werd begonnen met een toespraak van Stephen Spender, die de hoop uitsprak dat Madrid uiteindelijk het graf zou worden van het fascisme, zoals het tot nu toe het graf was geworden van drie Britse dichters: Ralph Fox, Christopher St. John Sprigg en John Cornford. Ook sprak hij over de lessen die hij in Minglanilla, op weg naar Madrid, van het Spaanse volk had geleerd.¹³

Een opvallende redevoering werd diezelfde middag gehouden door de Nederlander Jef Last. Hij was een van de eerste Nederlanders die dienst hadden genomen om het fascisme in Spanje te bestrijden en was in 1937 al opgeklommen tot de rang van kapitein in het republikeinse leger. Ook Last bracht hulde aan het "prachtige, bewuste en heldhaftige Spaanse volk", dat hij had leren kennen in zijn compagnie. Als treffende voorbeelden noemde hij de vroegere analfabeet die in de loopgraven had leren schrijven en de door soldaten zelf - met taalfouten - geschreven biljetten aan de muren van de universiteitsgebouwen van Madrid, waar hevig werd gevochten met de troepen van Franco met de tekst: "*Kameraden raakt de instrumenten niet aan, zij dienen de wetenschap*". Maar naast deze hulde aan het Spaanse volk bevatte Lasts toespraak ook kritische elementen. Weliswaar citeerde hij een woord van "onze grote leider Stalin", die schrijvers had aangeduid als "ingenieurs van de ziel", maar tegelijkertijd vloeide uit dat ingenieurschap de eis van nauwgezette zelfstudie voort. En nauwgezette studie vereiste kritiek, de zelfkritiek "die Lenin ons voortdurend heeft aanbevolen".

Fouten en vergissingen - 66k die van communisten, impliceerde Last - moesten vrijelijk bekritiseerd kunnen worden, ook al zou de vijand met die kritiek tijdelijk zijn voordeel kunnen doen. Immers, fouten die onbekritiseerd bleven, zouden steeds ernstiger worden en zouden de goede zaak op den duur meer schaden dan de kritiek dat nu zou doen.¹⁴

De middagzitting van 6 juli werd onderbroken door een delegatie van het Volksleger die melding kwam maken van de inname van Brunete aan het front voor Madrid. De Republiek was hier diezelfde dag een offensief begonnen met de bedoeling om de vijandelijke druk op de hoofdstad te verlichten. Deze slag om Brunete zou tot eind juli duren en uiteindelijk niets opleveren: voor Madrid zou tot het einde van de burgeroorlog een patstelling blijven bestaan. Op 6 juli echter was iedereen op het schrijverscongres nog hoopvol gestemd. De aanwezigen voelden zich ooggetuige van een historische gebeurtenis, die wellicht de loop van de burgeroorlog en de strijd tegen het fascisme blijvend zou beïnvloeden. De schrijvers bejubelden de soldaten met een onbeschrijfelijk enthousiasme.¹⁵

De volgende dag, 7 juli, stond in het teken van bezoeken aan verschillende sectoren van het front bij Madrid. 's Avonds om zeven uur kwam het congres nogmaals bijeen voor een zitting onder erevoorzitterschap van generaal Miaja, de militaire commandant van Madrid. Mikhail Koltzov citeerde in zijn toespraak Stalin, die gezegd had: "*De zaak van het Spaanse volk is de zaak van de hele vooruitstrevende mensheid*". Aan de strijd van dit nobele volk tegen zijn onderdrukker moesten de schrijvers hun beste krachten wijden. Daarom was het zo treurig, ging Koltzov verder, dat een schrijver als André Gide kort tevoren zijn lasterlijke aanval aan het adres van de Sovjet-Unie had gepubliceerd. De enige grote mogendheid die het Spaanse volk steunde. Franse en Spaanse fascistten wezen al triomfantelijk op Gides kritiek. Er was op dit ogenblik geen middenweg mogelijk: als schrijver was men tegen of vóór het fascisme.¹⁶

Koltzov refereerde hier aan Gides *Retour de l'URSS* uit 1936 en zijn *Retouches à mon retour de l'URSS* dat kort voor het Tweede Schrijverscongres in 1937 was verschenen. In zijn *Retour* beschreef Gide zijn ervaringen van een reis door de

Sovjet-Unie, waarvoor hij als vooraanstaand schrijver en pas bekeerd communist was uitgenodigd. Bij die beschrijving had hij zich niet ingehouden waar het ging over ondervoede arbeiders, lange rijen voor de winkels, onderdrukking van de vrije meningsuiting, onderschikking van de kunst aan het belang van de staat, persoonsverheerlijking en repressieve wetgeving betreffende homosexualiteit. De revolutionaire geest van het communisme werd in het Rusland van Stalin als staatsgevaarlijk geschuwd en tegen deze verwording van de oorspronkelijke idealen wilde Gide zijn lezers waarschuwen. In zijn *Retouches* probeerde Gide zich te rechtvaardigen tegen de storm van kritiek die er van communistische zijde over hem was losgebarsten. Hij hield vol dat een schrijver moest kunnen zeggen wat hij had waargenomen, ook als dat misschien een onaangename of inopportune waarheid was.

Als gevolg van zijn *Retour* werd Gide geëxcommuniceerd door de communistische gemeenschap. Zijn naam verdween uit de door communisten gecontroleerde publicaties en organisaties waaraan hij tot dusverre had meegewerkt. Ook op straat en in gezelschap meden zijn vroegere 'kameraden' hem.¹⁷ Zijn kritische houding was er dan ook de oorzaak van dat Gide op het Tweede Schrijverscongres schitterde door afwezigheid. Maar al was hij daar dan niet in persoon aanwezig, zijn naam beheerste wel voor een belangrijk deel de zittingen van het congres.

Hierboven werd al een gedeelte weergegeven van een redevoering, waarin Koltzov zinspeelde op de kwestie Gide. Op donderdag 8 juli sprak de linkse katholieke schrijver José Bergamín het vernietigende oordeel uit: het Russische en het Spaanse volk waren in een diepe solidariteit verbonden en voerden dezelfde strijd;¹⁸ het kwam er in feite op neer dat een aanval op het Russische volk gelijk stond aan een aanval op de zaak waar het Spaanse volk voor streed. Ook de rede van Jef Last over de functie van de kritiek had natuurlijk impliciet betrekking gehad op het geval Gide. Last, al vanaf het begin van de jaren dertig een intieme vriend van Gide, was meegeweest op diens reis naar de Sovjet-Unie. Hij had zijn bedenkingen gehad over het tijdstip van publicatie van Gides boekje, maar hij wilde zijn vriend niet afvallen. Hij probeerde dus in zijn

toespraak tot het congres tussen de Scylla van de verwerping en de Charybdis van de totale aanvaarding van Gides standpunt door te laveren. Zoals Last later schreef, had het vanaf het begin van het congres in de bedoeling gelegen een duidelijke motie tegen Gide te laten aannemen. Na zijn rede had de Russische delegatie geprobeerd zo'n motie te laten indienen door de Argentijnse collega's. Maar Last bedacht een list: samen met twee "zeer vooraanstaande Franse schrijvers" - hij noemt geen namen - wist hij de congresleiding te bewegen de motie niet in stemming te brengen "op de eenvoudige grond dat de boeken van Gide destijds nog niet in het Spaans vertaald waren en nergens in Madrid te krijgen."¹⁹

Op 9 juli reisde het congres terug naar Valencia, waar op 10 juli de laatste twee zittingen werden gehouden. Hier spraken, behalve een aantal buitenlandse schrijvers, verschillende Catalaanse schrijvers die hun onafhankelijkheid van de centrale republikeinse regering hadden betuigd door niet mee te gaan naar Madrid. De zitting in Valencia werd besloten met een toespraak van Malraux, die voorstelde een commissie in te stellen die zou moeten onderzoeken hoe de schrijvers Spanje het beste zouden kunnen helpen. Martínez Barrio, voorzitter van de Cortes, het parlement, sloot de zitting van het congres.²⁰

Op 11 juli reisden de schrijvers naar Barcelona. Hier woonden zij op 12 juli een concert bij van Pablo Casals, die de *Eroica* van Beethoven dirigeerde en het *Celloconcert in D* van Haydn speelde. Vervolgens reisde een deel van het congres verder naar Parijs, waar men net op tijd aankwam om *Quatorze Juillet* mee te vieren. Op 16, 17 en 18 juli hield het congres in Parijs enkele zittingen, waar zich nog enkele schrijvers aandienenden die niet mee waren geweest naar Spanje; onder hen waren bijvoorbeeld Heinrich Mann en Bertold Brecht. In de slotresolutie sprak het Congres zich uit vóór de cultuur en tégen het fascisme en legde het zijn steun vast aan het republikeinse Spanje, het Spaanse volk, zijn regering en zijn leger. De resolutie bracht hulde aan de Sovjetunie die het "Spanje der vrijheid" broederlijk steunde, en besloot met het uitspreken van het vaste vertrouwen in de overwinning van het Spaanse volk.²¹

In het Spanje der vrijheid werd, op het ogenblik dat het congres in Parijs deze slotresolutie aannam, met geweld een eind gemaakt aan de zeggenschap van niet-Stalinistische arbeidersorganisaties over de toekomst van hun land. In augustus werd de Raad van Aragón ontbonden en werd door het Volksleger een eind gemaakt aan het anarchistisch zelfbestuur van de landbouwcollectieven in die landstreek. De POUM, waarvan de voorman Nin al in juni was vermoord, werd in de tweede helft van 1937 zo hevig vervolgd dat sommigen in Europa zich oprecht zorgen begonnen te maken over de ontwikkelingen in het republikeinse Spanje. Onder hen was André Gide, die samen met enkele andere Franse schrijvers een telegram zond aan de republikeinse regering om aan te dringen op een eerlijk proces tegen de gevangen POUM-leden. Ilja Ehrenburg daarentegen verdedigde in de *Isvestia* de liquidatie van de "fascisten en provocateurs van de POUM" en hij beschreef Gide, de "huilebalk uit Moskou", als een handlanger van Franco.²²

Anarchisten en POUM-leden hoorden blijkbaar niet bij het Spaanse "volk", dat in tegenwoordigheid van schrijvers en intellectuelen uit alle windstreken van zulke fraaie epitheta was voorzien. De schrijvers op het congres hadden, zoals dat zo vaak gebeurt op reizen die met een politiek of propagandistisch doel worden georganiseerd, het volk slechts ontmoet zoals het juichend langs de weg stond, naïef of zelfs hulpbehoevend zich wendde tot de buitenlanders of zoals het op zijn best schouderklopjes verdiende omdat het zo goed had leren schrijven. Dat het Spaanse volk, in ieder geval in Catalonië en Aragón, eigen opvattingen had over hoe de strijd tegen Franco moest worden gestreden, daarvan werden de schrijvers die het congres bezochten niet op de hoogte gesteld - en daarvan konden zij bijgevolg hun lezers ook niet op de hoogte stellen. Slechts enkele schrijvers kregen kortere of langere tijd na het congres oog voor de complicaties van de Spaanse situatie; onder hen de Nederlander Johan Brouwer. Voor hem gold hetzelfde als voor Gide: bij "burgerlijke" auteurs was het scepticisme jegens de culturele bedoelingen van de Sovjetunie alleen maar toegenomen.²³ Maar toen Ter Braak in 1935 deze sceptische houding bij de burgerlijke schrijvers voorspelde

als het belangrijkste resultaat van dit soort schrijverscongressen, vermoedde hij waarschijnlijk niet dat zó veel schrijvers en intellectuelen, ook "burgerlijke", gedurende kortere of langere tijd bereid zouden zijn mee te lopen in een propagandistisch circus.

NOTEN:

1. Herbert Lottman, *The left bank. Writers in Paris from the Popular Front to the Cold War* (London 1982) 1-2.
2. Menno ter Braak, "Schrijverscongres te Parijs", in: *Verzamelde Werk IV* (Amsterdam 1980) 578-587.
3. Ter Braak, "Schrijverscongres", *V.W. IV*, 582.
4. Corpus Barga, "El II Congreso internacional de escritores. Su significación", *Hora de España* (1937) nr.8, p.7: "El congreso, sobre todo en Madrid, sólo podía ser un acto de guerra".
5. Gesprek Hendrik Henrichs met Bart Fles, op 29.12.1985 in Amsterdam. Fles woonde al sedert de jaren twintig in de Verenigde Staten waar hij werkzaam was als literair agent voor onder andere Duitse Exil-literatoren; hij maakte het congres mee als lid van de Nederlandse delegatie.
6. Tekst van Benda's rede in *Hora de España* (1937) nr.8, p. 21-23.
7. Luis Mario Schneider, *II congreso internacional de escritores antifascistas (1937) volumen I, Inteligencia y guerra civil española* (Barcelona 1978) 101-102.
8. Een analyse van Brouwers rede zal dit najaar verschijnen in een Spaanse Burgeroorlog-nummer van *Maatstaf*: Hendrik Henrichs, 'Een vreemde preek in Valencia. Johan Brouwer op het Internationale Schrijverscongres'.
9. Schneider, *Congreso I*, 108, 114, 116, n.73.
10. *Ibidem*, 119-120.
11. Stephen Spender, *World within world* (New York 1948) 220, geciteerd door Schneider, *Congreso I*, 128-129.
12. Schneider, *Congreso I*, 128-129.
13. *Ibidem*, 138-140.
14. Jef Last, *De Spaansche tragedie* (Amsterdam 1938) 139; zie ook Schneider, *Congreso I*, 142-144.
15. Schneider, *Congreso I*, 157-160.
16. *Ibidem*, 178 n.141.
17. Lottman, *Left Bank* 115-118.
18. Schneider, *Congreso I*, 197.
19. Jef Last, "Schrijvers tegen het fascisme", *De Spaansche tragedie* (Amsterdam 1938) 128-141; het citaat op blz. 133.
20. Schneider, *Congreso I*, 201; 243-244.
21. *Ibidem*, 302-303.
22. Lottman, *Left Bank* 117-118.
23. Ter Braak, *V.W. IV*, 580.